

նուիրան է Լատինացիներին. նոյնպէս նուիրան է նաեւ նոյն վանքին վերջերս հրատարակուած Պատմագրական պատմութեան գործին: Ասոր յաջորդեց ժողովականաց ծափահարութեան հետ Առնապետ Պրոֆ. Հէֆերին շնորհակալութեան ձայնը: Ժողովը գործունեաց երեք տարիէն նորէն միանալու որոշմամբ եւ յուսով: Կ. Յ. Բ.

ՄԱՐԿԱԿԱՆ

ՆՈՐԻՆԻՆԵՐ

1. Նորուստին Հայոց Պատմագրութեան մասին: — 2. Վիտայարմութիւն Ս. Աղդոնիոսի: — 3. Հայոց մասին: — 4. Անանիա Շիրակացի: — 5. Պատմութեան Պրոֆ. Դ.:

1. Երանանքի Հայոց Պատմագրութեան մասին: Պատմագրութեան վերամշակուած ծանօթ յոյն հեղինակը այս տարի ի պետերբուրգ հրատարակեց յունարէն վաւերագիրներ, որ ժՁ—ԺԲ դարերու Պաղեստինի պատմութեան կը վերաբերին: (Ανάλεκτα 'Ιεροσολυμιτικάς σταυρολογίας Τόμος Γ') Ասոց մէջ ի մէջ այլոց կը յիշուին Երուսաղէմի Եւսեբիոս եւ Հայոց Պատմագրութեան մէջ ասան ասան յարուցուած խնդիրները:

2. Վիտայարմութեան Ս. Աղդոնիոսի: Ասոր վրայ ընդարձակ ուսումնասիրութիւն մը հրատարակեց E. Th. Klette ի Լայպցիգ (1897): Ուսումնասիրութեան մէջ գրուած է նաեւ Ս. Աղդոնիոսի հայերէն վկայարանութեան գերմաներէն թարգմանութիւնը՝ Burchardի թարգմանութեամբ:

3. Հայոց մասին: Եւսեբիոս, Տաճկաց եւ Հայոց ազգագրական յարաբերութեանց մասին բաւական ընդարձակ եւ կարեւոր յօդուած մը հրատարակած է E. Oberhammer ի Թերթին Correspondenzblatt der deutschen Gesellsch. für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte, 1897, 4:

4. Անանիա Շիրակացի: Պրոֆ. Կոնիքեր կը հրատարակէ ի Թերթին Byz. Zeitschr. 1897, էջ 572, Անանիա Շիրակացի (Ի. Գարուն) 1. Ներանկենսագրութիւնը եւ 2. Զատի Զեանք, անդրիւնէն թարգմանութեամբ:

5. Պատմագրութեան Պրոֆ. Դ. անցեալ տարին հրատարակեց Sprachwissenschaftliche Abhandlungen վերնագրով 16 երես բաղկացեալ տետրակ մը, որուն մէջ հայերէնագիտութեան վերաբերեալ հետեւեալ հոդոյնքը կան: 1. Հայ-

երէն տառագրանութիւն (ծով, գող, Արիստակէս եւ խոհմբ բառերու): 2. Հայերէն-Թուրքերէն բառեր: 3. Տրանսիլուանիոյ Հայոց յատուկ անուանք (74 հատ, շարունակելի) տառագրանութիւնը: 4. Կամենից: 5. Պր. Լ. Մանրեանցի նոր հրատարակութեան մասին տեղեկութիւն:

Բ. Տեղերին մէջ, որ "Հոկտ." ամսոյ համար այս օրերս հրատարակուեցաւ, կան ի մէջ այլոց հետեւեալները. Հարունակութիւն Տրանսիլուանիոյ հայերէն անուանք, ընտանեաց անուններ, Հունգարահայոց քանի մը կերակրոյ անունները (անկաջագուր, յուսուած, զըգմած, շուրպա, կորկոս, տօյմա դուրում, պրուստիցա, պիտահի). Ուրեմն կամ Զէյթուն (Ալաշդէրեանի աշխատարկութիւնէն [Կ. Պոլ. 1885] Զէյթունցոց բառերուն տառագրանութիւնը): Զ. Գ. Գ.

ՄԱՐԿԱԿԱՆ ԲՈՒԹԵՐԻ ԺԱՂՈՒՄԻՆ

1. Pro domo! — 2. Ուրախիւ լուր մը: — 3. Հայ օրիորդ մը Պարոնի ԲՅՅ. համարարանէն վկայուած: — 4. Անկէ բառին ուղղագրութիւնը: — 5. Անգղոստան թոշակի Ուսուցիչներու համար: — 6. Լեզուի խնդիրները: — 7. "Գործն" հանդէսը:

1. Pro domo! Վերջին ժամանակներ թէ ազգային լրագրաց մէկ մասին մէջ եւ թէ մանաւանդ "բարեացական" համարներու մէջ "Ծաղկաբոյսի գէտ" քիչ շատ յարակում կ'ըլլայ, երկուստեք համար. ա. իբր թէ շատ "խայտիւն" կ'առաջնէ լեզու կը գործածէ, եւ Բ. "տառ բառեր" առանձինք առաջութիւններ շատ մեծ կը գտնեն "Ծաղկաբոյսի" մէջ: Իբր պատասխան "բարեացականներ" առնինք միայն — շնորհակալութիւն: Կը խոտովանինք թէ չափաւոր լեզուն զարգէ մանաւանդ ուսումնական թերթի մը. բայց իսկ պէտք չէ մտնել թէ "Ծաղկաբոյսի" "Հանգիստ" ծրագրին վրայ յաւելուած մըն է, աւտի եւ մեղաբարութիւնները կ'իյնան միայն "Ծաղկաբոյսի" վրայ: Կէտ մը որ գեղարարաց կոչեց "Բարեացական" "Հանգիստ" վրայ կը թաւալէ օմանք պատասխանատուութիւնը: Երկրորդ. nota bene (տարգմանիչ!) ի՞նչ լեզու կը գործածենք միայն երբ յարակման տեղի տուած չենք, եւ սակայն "հետեւեալ կամ մօտանջ" ինչպէս կ'ըսուի, ի՞նչ թէ կ'ընդունինք նախ մենք: Երրորդ. կը կարծենք թէ "որ լու" հաւանի, սկզբունքին շատ անգամ ազգային ըլլալուն համար, պարտական էինք պատասխան մը տալ, սակայն մեր "բարեացականները" կը խրախուսեն զ"Ծաղկաբոյսի" թէ "համարուած են որ ճիշդ չէ այս սկզբունքը": Կ'ընդունինք մենք

եւս: Այսուհետեւ շատ գէպքի մէջ առիթ պիտի ունենանք մեր լուսութեամբն յիշեցնելու շատերուն «Արեւելք» մէջ Տ(իգրան) Արփիարեանի: «Գար» նախագումարը: — Իսկ «օտար առաջաւածներ» գործածելու նկատմամբ մտադիր կ'ընենք, որ «Ծաղիկփունջն» հաստատուններ իբարմ աճողս եւ անող կէտեր են. աւստի եւ այսպիսի յօդուած ծիկներու մէջ անշուշտ մէկ կամ երկու հատ գործածելը ներքի է: «Եռապատկութիւն», չէ այս, այլ ժամանակակից գրականութեան զարգերէն մէկը. եթէ մեր ընթերցողներէն ոմանք (եւ — շատ քիչերը) ի վիճակի չեն հասկնալու, հարկաւ յանցանքը մեր չէ: Ո՞ր գիտնական ու գրական գրուածքներու մէջ չենք պատահիր այսպիսի օտար ստույթեանց: Թէ այս կողմանէ մեր բառակցութիւնը ճիշդ է, հարկաւ յանձնուի մը չէ (ինչպէս Բ. Բ. մեր բարեկամը կը կարծէ): Ահեբերոյի, Հերոգոտի, Շիլլերի, Դանտեի, Բոտտեի, Էրսթայի եւ այլն բնագիրները կարդացողները իմաց պիտանք կը քործանեն յարմարաւոր եւ բարձր իմաստներու հաւաքածոյք մը կազմելու, ո՛ր թէ «կզպանքի տակ» (Արփ. Արփ.) պահելու, այլ պատեն թափել գործածելու, որ բնական է եղալով մը չէ, այլ գրական զբոսանք որ յանձնուի կը հրճուեցնէ՝ ինչպէս շատերը փորձով գիտեն, գործածողը: Աւստի այս կողմանէ «անուղղակ» կը մնայ «Ծաղիկփունջը»: Բայց պիտի Դանտեի բողոքներն ալ գոհացնեն, ըստ կարեւելոյն թարգմանութիւնն ալ առնելով եր կցելով:

2. Ուրիշութեամբ: «Մշակ» մէջ (Թիւ 89) կը կարգադրէ. «Լուսմ երբ, որ այս տարի Թիֆլիսի իգական գիշնադիւան աւարտող մի քանի հայ օրիպոններ գնուն են իգտերներէ իգական բարձր կրթութիւն ունեցող համար, Երիտասարդ հայուհիներն այդ քայլը մենք շնորհաւորում ենք ամբողջ արթնքով, եւ մենք:

3. Հայ օրիպոն Բ. Պրիշի Բոլ. համալսարանի գլխաւոր: «Մասիս» (Թիւ 207) կ'ընէ. «Բարիքէն, կը գրեն մեզի. — «Առաջին անգամ ըլլալով Պոլսոյնց հայուհի մը Բարիքէն բժշկական համալսարանէն վկայական կը ստանայ: Այս հայուհին է Օր. Աննա Տեփանեան, որ եւս ազգային աշխատասիրութեանք երեք տարւան մէջ յաջողած է ընթացիկ աւարտել, փառաւոր քննութիւն մը ասլէ վերջ: Օր. Աննա Տեփանեան բոլորն է փառաւոր Տեփանեան է քի. ի օր տանն մը Արեւիկին կ'աշխատակցէր եւ այժմ Արշակունիք գոսի կղզիներէն Հերքիթի դատարանին նախագահն է: Օրիորդը Օր. Թեփանեանի շնորհակցութեամբ անկախազէջ ըլլաւ աւարտներէն է. այն աղջկանց վարժարանը՝ որու հայտնուած աշակերտուհիներէն մէկ քանին յետոյ հիմնեցին դպրոցատէր Տիկնաբը ընկերութիւնը, իրենց անուն հաւորել փառքի պատկ մը բոլորեւ յայտնով: Կը վարանինք հաս յիշելու այդպիսի տիկիններու անունները, բայց միեւնոյն աւստի կը փափաքեմք որ նոր սերունդը անոնց օրինակը ալ քի առնէ ունենալով, արժանի յաջողութեան հանգիստայ կանացի գործունէութեան սահմանը լուս բըճառող այդ պիսի կիներուն: Չմոռնալու աւելցնելու որ մանքու Բարիքի Բոլշակեան համալսարանէն ընդունուեցաւ ուրիշ հայ բժիշկ մըն ալ՝

Տարթ. Հաղարպետեան, որ Պոլսոյ մէջ Ժանօթի է արգէն իրբեւ սուսմանական անձ:

4. Այն Զառն ուղարկուելու: «Բիւզանդիոն», մէջ (Թիւ 239) Պր. Դաւիթ Սարգսեան հակիրճ բանասիրականով մը կը մերժէ Պր. Զառնեանին առաջարկութիւնը, — «Ինչ քան» աշին գրելու մասին: Անցեալ ամսոյ «Ծաղիկփունջն» մէջ (Թիւ 8) կարեւորը ըսած ենք. կը մնայ տեսնել հիմնոյ բազմացումը միտքանկութիւնը: Բայց եթէ բաական չի համարուիր բառաւ թող «Ինչ» ձեւը պաշտպանողներ յառաջ բերեն իրենց զօրաւոր լեզուականական պատճառները, որպէս զի մի անգամ ընդ միշտ բարձուի այս տեւե աներ մէջտեղէն: Նոյնը կը տպաներ երբեք բառին նկատմամբ: Նոյն իմաստով բանասիրական մըն ալ գրած է այս ինքերի առթիւ Պր. Ի. Սարգսեանի («Բիւզանդիոն» Թիւ 244) բայց դրաւարը խոսեցնել կ'ուզէ... Հոս ալ կը յիշենք Գեօթերին իմաստաւոր խօսքը. O Weisheit! Du redst wie eine Taube! (Ով իմաստութիւն, ապաւնոյ պէս կը խօսի): Հիմնական այս իրիւթին նկատմամբ Մասիսի» (Թիւ 212 եւ 213) Պր. Դ. Սարգսեան յօդուածն որ լեզուագիտական պատճառաբանութեամբ կը պաշտպանէ «Ինչ» (եւ ով գրուած):

Կը ստիպուինք այս առթիւ մտադիր ընել զՊր. Դ. Սարգսեան (իւր մէկ ուրիշ բանասիրականին առթիւ («Բիւզանդիոն» Թիւ 250) թէ Ֆիլո բառը պէտք է պահել (եւ ոչ Ֆիլո) ինչպէս «կանալներ»): «Ֆիլո», է պարսկ. Զոյր Եւրոպացիէ հին արտաբերութեամբ եւ աւելի բանաւոր՝ կը կարգեն čust (ս. Horn, Grundriss d. Neup. 442, հինոյ. V öd): Հայերէնի հին ձայնաշարութիւնը (Lautverschiebung) փոխած է զո ի ք, ինչպէս զք փոխած է ի ք, (սաւն — dača, dēxa, decem եւն) սիրտ — cor-dis, xarōdia եւն): «Բուզանդացիէն» (էջ 207) յառաջ բերուածին կարելի է փոխահիւն, փան զի հոլովածն ֆիլոք (եւ իւր անանցներն ու բարդութիւնները) միշտ պիտի են. այսպէս «բառում» ճշիւն գնալ հրամայէն (Ոսկ. Մով. 492.) (Եղ. 35) զամենայն ծառայիցն Զ. Գով պահանջեմք, Ոսկ. Մով. 150. զարեւելքն Եղ. 45. Ա. Ճշտութիւն, ճշտեմ, ճշտաւանաւ (Եւսպ. 6) եւն. — Իսկ քիչէ գրողներ շատ քիչ են:

5. Հանգիստեալ իջալի՝ Ուստիշեւեան հոգար: «Բիւզանդիոն» (Թիւ 254) Միսիսեանցին կը հրաւարակի լուր մը, որ ապահովապէս օրինակ օրին ըլլայ — կամ գոնէ պէտք է ըլլայ, բոլոր ազգային դպրոցներու համար: «Ուրախութեամբ կ'իմանալք, կ'ընէ թշուախից, թէ անգլոս Սեղ. Վարդապետն քաղաքական ժողովն հանգստեան թշուախի կոչած է անգլոս Սեղ. Վարդապետը բազմապիստ ուսուցիչներէն Գ. Վ. Ստեփան Չաքրեանն եւ Բ. Բարսեղեանն, որոց առաջինը՝ քառասուն եւ հինգ եւ երկրորդն՝ երեսուն երկու տարին է վերանշնչ հատ կը ծառայէին կրթական գործոյն: Պատ. Ժողովոյն այս անօրինութիւնը, որոյ արժանի են այդ յարգել սուտիցէլը, ամեն գովեստէ վեր ըլլալով, կու գանք շնորհատելով իր մեծապարզ անդամներն

այսպիսի անդրանիկ եւ գնահատել օրոշման մը հեղինակի ըլլալուն համար Այս որոշման առաջին պատիւն զոր կ'ընծայէ մեզ Քղբ. ժողովն, օրեւի թէ մեզ յուսով թէ արժաւոյնով պիտի գտնէ նաեւ Մայրաքաղաքի (Կ. Պոլսոյ) եւ այլ գաւառներու մէջ ուր կրթական տեսութեան թրջին ներքեւ կը հնծեն դեռ մեր ծերունի եւ բազմաշնաւ տեսողներն անքի, անօգնական, իրաւունք չունինք ամեն առթիւ կրկնելու թէ «գործնական, մարդիկ են Զմութիւնիսցիք»:

6. Լէւոն Խէրիբեյը: Երանօթ եւ թէ «աբեման» Հայ լրագրութիւնը չի կրնար իւր սեւեռակներուն մէջ «ներկայացընել» այն հետաքրքրական լեւերն, որ կը խօսին հայու մը որքին», եւ մանաւանդ վերջին չտարինք կը գրաւեն աբեման Հայոց սեւեռակները: Բայց ասոր փոխարէն կայ ծիւղ մը՝ որ հաւատարմապէս երկու տեսակ ուղղութեամբ լրագրեցներուն ալ հասարակ է, հայերէն լեզուի եւ հայերէն բանասիրութեան խնդիրներ, սակայն ինչպէս առաւելութիւնը կը պահէ գեռ. յայնմ՝ աբեման հայ լրագրութիւնը, իբր աւելի շատ զբաղող այս խնդրով: Այս փոխարէն մանաւանդ «օրան նիւթը» կրնանք անուանել հայ բանասիրութիւնը: «Բիւզադիան» (թիւ 255) նախօրոշածով մը՝ ի մէջ այլոց է կը խօսի, այս վերջին տարիներ աշխարհաբար հայերէնի բռնած յառաջդիմութեան վրայ: Բայց թող Բ. Ք. խօսի. «Ոմանք աշխարհաբարը գէշ կ'ըբարան եւ տանելու ջանքեր ըրին (— եւ դեռ հիմայ Լա-նայոցը կան, այսինքն» Ի ջուր հալացողները) որք բարեբախտապէս ի գերեւ ելան. զի բնականի հակառակ կը դարձուր: Գրաբարն ունի ձեւեր ուր ալ չեն կրնար վերագրուիլ ժողովրդային գործածման: Ուր ամէնօրեայ գործածական լեզուն բնաւ չ'ընդունիր բանագրութիւն: Ուրիշներ հակառակն ուղղութեամբ մի եւ նոյն ծայրայեղութեան մէջ ինկան, գանապան աշխարհաբարները եւ գրաբարէ փոխ առնուած մտացածին, երեսակայական լեզու մը հնարելով: Իրենց խելապատակին մէջ միայն գոյութիւն ունեցող մահիճի մը վրայ տարածելով ինքն աշխարհաբարը, քաշելով երկարելով կամ կտրելով ու նետելով անոր գանապան անդամները՝ նոյն առապելական մահիճին ծիւղ յալմարցնելու հարստութիւն ժառանգմով, Բաբերախապէս, ասոնց ալ գրական փորձան ի գերեւ ելան, եւ աշխարհաբարն իր կենդանութեան առաւելութիւնն անգամ մ'եւ ցուցադրէ՝ մերժելով ծայրայեղ աշխարհաբարեաններուն այս լրագրած ձեւերը: Նոյնքան ազդեալապէս եւ վնասալէս, որքան մերժած էր գրաբարամոլներն. յետագէմ ծրարիրը... Ուրեմն յամենայն համարս կը դառնայ մեզի Պր. յօգուածագիրը, թէ յայտ ալ ապահով ծամբան «միջինը» է:

7. «Գործ» հետքեր: Երուսղէ Շահադեօեան «Մշակին» (թիւ 100) նամակ մը գրելով՝ «Գործ հանդիսի հրատարակութիւնը, կ'ըսէ, յետաձգվում է աւելի բարեյալիչ հանգամանքներէ եւ ժամանակի: Բաժանարարներ յետ կը տանան իրանց ազգական բաժանարարագները»:

ՓԵՂԱՅԵՐ

ՓԵՂԱՅԵՐԸ ՏԵՍՈՒՆԵԼԸ

Վիննա, 27 Սեպտեմբեր, 1897:

Ռուսաստան եւ Գաղղիա: Գաղղիական հասարակագիտութեան գանձեցը Պետերբուրգի շքեղ հանդիսութեանց ժամանակը մտատանջութիւն մ'ունէր, թէ արդեօք պիտի կարենայ «գոհացուցիչ, քնծայ մը տանիլ Պարիս: Եւ սակայն տարաւ — Albance! Նիզոնիկցոյթիսն ըսող: Հազիւ թէ վերջին վայրկեանին արտաքերտեցաւ Ռուսիոյ Վեհապետին ընդնէն այս քաղը, եւ անմ երկտորացուցիչ յուզում մը տիրեց ըստը Եւրոպա: Գաղղիացիք «քամած էին ուրախութեան քաժակը», լրագիրներն սկսան ամառուան «դատարկ միջոցը», խմբագրական շախմատացի տեսութիւններով լեցնել, կարծես Էլզաս-Լոթրինգէն ետ առնուած էր, եւ իբրեւ հատուցում՝ շտամայ քաղաքներուն կատարման հասած էին կարծես գաղղիական բանակները — Բերլին...: Բայց այս «քաղին», առաջին ազդեցութիւնն անցնելէն ետքը, տեսանք եւ պիտի տեսնենք որ ամէն բան հին վիճակին մէջ է: Պաշտպանողական եւ նիզակակցութիւնը, պատուաբեր Գաղղիացուց համար, քայց ոչ գոհացուցիչ: Այս նկատմամբ Էլզասի բանակներու պարգէնն աւելի համեմի կ'ըլլար վրէժխնդիր պոռոտախօսներու: Բայց դեռ սպասելու ժամանակ կայ:

Գնդմահիւ: «Նիզակակցութիւն», քաղին ազդեցութիւնը ջնջելու համար գերմանական լրագիրները միաժամ կ'աղաղակեն. «Եթէ Բիսմարկ ղեկավար ըլլար, այս «քաղը», Ռուսիոյ Վեհապետին ընդնէն լսելու համութիւնը չէին ունենար Գաղղիացիք», եւ սակայն չկարծուի թէ երկիւղ մը յառաջ եկած է ի Գնդմահիւ. ընդհակառակն գաղմանք — այսպիսի շախմատացի ցոյցերու վրայ: Եթէ միայն չ'ընդունար իտալիոյ Վեհապետին այցելութեան ժամանակ խօսած ծառին մէջ քանի մ'անգամ կը շնչոտ «նիզակակց», քաղը, սակայն չունի կարեւորութիւն, վասն զի զատ է իտալիա, եւ զատ — Գաղղիա: Հունգարիա կը վագէ